

УДК 346.1

Оксана Воловик,

кандидат юридичних наук, доцент,
докторант кафедри господарського права
юридичного факультету
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля

ПОЄДНАННЯ ПРАВА І ЕКОНОМІЧНОГО ЗМІСТУ В ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИНАХ

Розглянуто питання становлення політико-правового напрямку в науках господарського права та цивільстики. Економіко-ідеологічне підґрунтя не має чітких контурів у правовій доктрині. Єдність економічної ідеології може стати центром об'єднання права з економічним змістом.

Ключові слова: право, економіка, ідеологія, політика права, економіка права.

Політико-правовий напрям вітчизняної правової науки значно поступається догматичному. З історії правової (цивільстичної) думки відомо, що саме німецька пандектистика мала величезний вплив на юристів як дорадянських, так і радянських часів [1]. Але й у пострадянському сьогоденні можна відчувати стійку відданість цим традиціям. Слід погодитися з думкою, що майже єдиною формою розвитку наукової думки є догматичний аналіз (пошук варіантів інтерпретації задля узгодження розрізнених і хаотичних норм; або маніпуляції з поняттями та абстрактними правовими концепціями задля побудови найбільш формально-логічної структури відповідних правовідносин) [2]. Однак тенденційним стало і те, що у лавах пострадянських науковців все більш виразно стали звучати поклики до пошуку інших методологій, які зменшать відстань догматичного відриву права (як виду соціальної інженерії) від соціальних реалій та запропонують інші підходи до вимірів його впливу [3]. Розглядаючи нерівномірний розвиток політики та догматики вітчизняного права, сфокусуємо увагу на проблемних питаннях становлення політико-правового напрямку в економіко-правовій площині. Метою статті є

з'ясування критеріїв політико-правового аналізу та їх перспектив щодо об'єднання права з економічним змістом.

Якщо стисло визначати головну відмінність догматики від політики права, то її можна передати наступним чином: **догматика** — це більш *формальна раціональність* права (тут і далі виділено нами. — **О. В.**), **політика** — його *змістова* раціональність. Як колись Ієрінг та Канторович, сьогодні закликає до правової боротьби В. Толстик під гаслом «Боротьба за зміст права — найважливіший науковий напрям» [4]. Слід погодитися, що «плюралізм праворозуміння у тому вигляді, в якому він існує в юридичній науці, не має ані наукового, ані практичного значення», він навпаки — «породжує багато проблем як наукового, так і практичного характеру»; «немає і не повинно бути проблеми протиставлення права і закону; є і повинна бути проблема невідповідності права (закону) якимось цінностям» [4].

Л. Музика наполягає на включенні наукового напрямку цивільно-правової політики до паспорту спеціальності 12.00.03. Автор закликає нарешті визнати, що **головною метою** цивільно-правової політики як доктрини є (має бути) *захист приватної домінанти у цивільному праві,*

протистояння монополії державної влади, що (у доктрині) давно існує, але у недосконалому, неявному (нелегальному) вигляді. Цивільно-правова політика має бути спрямованою на: 1) визначення та обґрунтування максимально ефективних шляхів досягнення зазначеної соціальної мети; 2) забезпечення прогностичної функції науки — передбачення соціальних наслідків правозастосування [5].

На наш погляд, зазначена мета заслуговує на увагу, але навряд чи саме її слід визнавати наріжним каменем у складі цивільно-правової політики, тим більше, що відносини із державою (суб'єктами владних повноважень) не є де-юре цивільно-правовими (це, скоріше, питання політики права публічної (адміністративної) сфери).

Головний недолік наведеної позиції полягає у відсутності відповіді (та навіть постановки питання) щодо не менш актуальної цивільно-правової проблеми — як захистити одну приватну домінують від іншої, коли зіштовхуються два рівно-приватних інтереси, за відсутності монополії державної влади? Якій само приватній домінанті та за якими критеріями віддавати пріоритет?

У господарсько-правовій науці політико-правовий напрям також перебуває у стані, скоріше, започаткування. Так, декілька років тому в лавах донецької школи господарського права було розроблено Концепцію модернізації господарського законодавства [6]. У розділі, що його присвячено науково-методичним засадам зазначеної модернізації, зазначалося: «Цілепокладання повинно стати *ключовим моментом* у розробці відповідної законодавчої політики, цільових програм та планів законопроектних робіт, подальшої систематизації законодавства, відстежування його результативності». При цьому розробники зауважували, що цільовий підхід до аналізу та вдосконалення господарського законодавства було раніше обґрунтовано в науці господарського права (зокрема [7]). У загальному вигляді мета господарського законодавства — йдеться у Концепції — полягає у створенні необхідних правових умов

оздоровлення та підйому національної економіки, що, у свою чергу, повинно знайти конкретизацію, як мінімум, у двох підділях: забезпечення зацікавленості суб'єктів господарювання у підвищенні ефективності виробництва, стимулювання ініціативи та підприємливості; узгодженості дій суб'єктів господарювання, їх координації та стабілізації. І найбільшчим результатом реалізації таких цілей повинно стати, як зазначено у преамбулі Господарського кодексу, утвердження суспільного господарського порядку в економіці [6].

Але, як відомо, замість суспільного господарського порядку ми фактично маємо величезний неформальний сектор, негативні симптоми розвитку економіки і людського капіталу, а це свідчить про те, що або цілі обрано неправильно, або засоби їх досягнення не ті (або обидва фактори разом).

Якщо порівнювати два наведені підходи за показником *змістовної* раціональності, то позиція Л. Музики, незважаючи на дискусійність, виявляється більш корисною, бо є змістовною по суті: вона конкретно зазначає, які цінності мають обстоюватися (цивільним) правом.

Проблемою підходу, що його використано розробниками Концепції модернізації господарського законодавства, є його позитивістське походження, що уводить нас у виміри «райського саду» правових основ «цивілізованого законодавства»: балансу «доцільності, справедливості і стабільності», «розумного поєднання ринкового саморегулювання із державним регулюванням економіки» — не оспорюючи важливості та доречності оціночних суджень у праві, однак вважаємо, що у сфері економіки вони повинні бути вторинними щодо економічних аргументів (як головних передумов), які є визначальними у поясненні економічної поведінки (держави, громадян, суб'єктів господарювання тощо).

Але позитивом зазначеної Концепції є те, що вона нарешті порушує політико-правове питання про необхідність визначення мети *системного* правового регулювання економіки. При цьому традиції

позитивізму не надають можливості впритул наблизитися до його вирішення, що посилюється канцелярськими перешкодами наукових спеціалізацій юридичних дисциплін (правової та економічної науки; правових галузей економічної спрямованості між собою).

На наш погляд, спільна мета цивільно- та господарсько-правової (економічної) політики повинна полягати у створенні умов для економічно-ефективного обміну (господарювання), але не з позицій (захисту) приватного чи публічного інтересу (або їх аморфного поєднання/гармонізації), а конкретного (утилітаристського) критерію — суспільної економічної ефективності (оптимального для суспільства розподілу ресурсів при мінімальних трансакційних витратах), який, власне, і втілює відповідний баланс інтересів.

Без звіряння спільних параметрів економічної ідеології, на яку орієнтуються правові галузі, що обслуговують сферу економічних відносин, навряд чи колись буде досягнуто бажаний ефект координації — системне регулювання економіки. Система повинна мати єдиний центр, і ним не може бути якийсь («головніший») кодекс; шляхом перманентної гармонізації нескінченного законодавства цієї мети також не досягти, бо, як відомо, не можна охопити неосяжне, особливо коли не зрозуміло — для чого, власне, охоплювати. Головне — це ідея, навколо якої формується і застосовується право. У сучасних умовах кризи ліберальної економічної парадигми та безпорадності держав щодо утримання економічних криз (особливо великі ризики у країнах з «перехідними» економіками) очевидним для всіх стало те, що ані ринкове саморегулювання, ані державні регуляції не є апіорі панацеями, які сліпо повинне обслуговувати право. Право покликане слугувати суспільству, а останньому байдуже — хто (ринку або

держави) і з яких само питань краще поводитися в економіці; головне — щоб те, що краще, було почуто, впізнано та ретрансльовано правом суспільству. Право — це інструмент, і завдання правової науки — запропонувати його суспільству за критеріями: вчасно і компетентно. Звичайно, що в умовах ХХІ ст. правовий інструмент повинен мати відповідні налаштування, які неможливо почерпнути «з самого себе».

Виходячи з цих міркувань, слід приєднатися до думки про доцільність запровадження до досліджень проблематики господарського права (*та, звичайно, цивілістики*. — О. В.) інструментарію економічного аналізу права (ЕАП) [8], який був започаткований у США [9] та сьогодні визнається міжнародним рухом під назвою «економіка і право». Він виник на ґрунті екстерналістського* праворозуміння, коли цінності догматики було залишено для потреб викладання права та технічних зручностей у користуванні його джерелами, але ніяк не для правового забезпечення розвитку суспільства. Цей аспект передбачається авторкою за перспективу подальших досліджень.

*Таким чином, політико-правовий напрям (змістовної раціональності) у праві з економічним змістом потребує розвитку. Перегляд домінуючої (інтерналістської**) парадигми праворозуміння дозволить привнести до правового аналізу зовнішні критерії оцінки, одним з яких є суспільна економічна ефективність — цей критерій щодо економіко-правової сфери є природним. Інакше — економіко-правові дослідження, підходи економічного законотворення та правосуддя будуть курсувати «замкнутим колом» позитивізму, а ми навряд чи зможемо вийти на якісно вищий рівень економіко-правової освіти, науки та забезпечення суспільного розвитку в цілому.*

* Право розглядається «ззовні»: як сфера, яку може бути досліджено за рахунок будь-якої суспільної науки, з використанням широких міждисциплінарних підходів у руслі обраної (суспільної) мети; головне питання — «яким правом повинно бути?».

** Право розглядається «зсередини»: як автономна наукова дисципліна, яка має власні методи та не залежить від решти суспільних наук; головне питання — «що є право?».

ПРИМІТКИ

1. Карапетов А. Г. Политика и догматика гражданского права: исторический очерк / А. Г. Карапетов // Вестник Арбитражного суда Российской Федерации. — 2010. — № 5. — С. 6—44.
2. Там само. — 2010. — № 4. — С. 9.
3. Див.: Керимов Д. А. Потенциал российского правоведения / Д. А. Керимов // Социологические исследования. — 1997. — № 3. — С. 10; Рабінович П. М. Виявлення соціальної сутності правових і державних явищ — головне завдання юридичної науки / П. М. Рабінович // Юридична наука. — 2011. — № 1 (1). — С. 7—8; Честнов І. Посткласична теорія права: контури нової парадигми [Електронний ресурс] / І. Честнов // Право України. — 2011. — № 8. — Режим доступу : <http://www.info-prensa.com/article-1193.html>; Джунь В. Методологічні питання дослідження господарського права / В. Джунь // Вісник Академії правових наук України. — 2010. — № 1(60). — С. 154.
4. Толстик В. Борьба за содержание права — важнейшее научное направление [Електронний ресурс] / В. Толстик // Право України. — 2010. — № 4. — Режим доступу : <http://www.info-prensa.com/article-319.html/>.
5. Музыка Л. Цивільно-правова політика: сучасна актуалізація давньої проблеми [Електронний ресурс] / Л. Музыка // Право України. — 2011. — № 6. — Режим доступу : <http://www.info-prensa.com/article-1067.html/>.
6. Концепция модернизации хозяйственного законодательства на базе Хозяйственного кодекса Украины / В. К. Мамутов, Г. Л. Знаменский, С. А. Кузьмина, Е. В. Титова // Экономика и право. — 2006. — № 2 (15). — С. 5—16.
7. Знаменский Г. Л. Совершенствование хозяйственного законодательства: цель и средства / Г. Л. Знаменский. — К. : Наукова думка, 1980. — 187 с.
8. Джунь В. Знач. праця. — С. 154—168.
9. Познер Р. А. Экономический анализ права / Р. А. Познер ; пер. с англ., под ред. В. Л. Тамбовцева. — СПб. : Экономическая школа, 2004. — Т. 1. — 544 с., Т. 2. — 464 с.

Воловик Оксана. Объединение права и экономического содержания в хозяйственных отношениях.

Рассмотрены вопросы становления политико-правового направления в науках хозяйственного права и цивилистики. Экономико-идеологическая основа не имеет четких контуров в правовой доктрине. Единство экономической идеологии может стать центром объединения права с экономическим содержанием.

Ключевые слова: право, экономика, идеология, политика права, экономика права.

Volovik Oksana. Union rights with economic content in economic relations.

We consider the questions of formation of political and legal trends in science and business law civil law. Economic and ideological foundation does not have clear paths to legal doctrine. Unity of economic ideology can become the center of association rights with economic content.

Key words: law, economics, ideology and policy of the law, law and economics.